

Investigating the causes of the increase in arms trade in the border areas of Iran and India from 1285 to 1305 AH and the role of foreign governments in it

Abbas Oveisi¹

1. Assistant professor of Persian Language and Literature Dept, University of Payamenoor, Tehran, Iran, Email: abbas.oveisi2@pnu.ac.ir

Article history: Received 15 June 2020;

Received in revised form 7 April 2021;

Accepted 1 May 2021

Abstract

One of the common phenomena in the border areas of Iran and India is arms smuggling, which has played an influential role in social developments and security issues in these areas. Looking at historical sources, we can see that from about 1285 to 1305 AH, arms smuggling in these areas has increased significantly. Due to this issue, in the present study, using descriptive research method and using existing documents and historical studies in this field, the causes of this phenomenon have been investigated and the role of internal and external factors has been investigated. Accordingly, the question of the present study is what has been the trend of arms trade in the border areas of Iran and India and the reasons for its increase in this period? In this regard, we can first point out that having firearms is a serious need in the traditional system of Sistan and Baluchestan, which has been exacerbated by the outbreak of the Constitutional Revolution, World War I and the security situation in the region. With the Bolshevik Revolution in Russia, Britain sought to prevent Marxist teachings from infiltrating other countries. Accordingly, regions such as Sistan and Baluchestan were at the center of the competition in the interests of Britain and its rival countries. These developments made the issue of firearms and trade and even arms smuggling in the border areas of Iran and India become an important issue due to its geographical location.

Keywords: arms smuggling, Sistan and Baluchestan, Afghans, Baloch, Britain

1. Introduction

The aim of the present study is to use the method of documentary research and by referring to the relevant documents in this field to investigate why and how the arms trade flourished in eastern Iran in the mentioned period and explore the internal factors resulting from the political, cultural, social and economic contexts in the eastern regions as well as the factors affected by foreign political events that have been influential in the arms trade process in the Sistan and Baluchestan border region and the Indian subcontinent. As mentioned, in order to study this issue, we should pay attention to the internal causes and factors involved in this matter, as well as to external causes and factors, especially the role of colonial powers such as Britain and Russia, and of course we should not forget that the combination of Domestic and foreign causes, and in particular the role that governments such as Britain, Russia, and to some extent Germany have played in fostering the arms trade in these areas, deserve to be examined. It seems that in this particular period of time, colonial and aggressor governments have played a major role in the political and social developments in different parts of the world, and in the Middle East, including Iran, given that each of these governments, its affiliated groups They had created and played a key role in arms exchanges in the border areas of Iran and India by equipping and

inciting these groups to strike at rivals and secure their interests. Therefore, according to these issues, the questions for which the present study seeks to find an answer are as follows: What are the reasons for the increase in arms trade in the border areas of Iran and India from 1285 to 1305 AH and what was the role of foreign governments in this regard?

1.1. Research Method

According to the subject studied in this article, the factors of arms trade in the border areas of Iran and India have been studied and the process of this type of trade in the period from 1285 to 1305 AH has been studied. It seems that the best research method in this research is documentary and historical study method. Documentary research is a research based on evidence taken from the study of documents (Majdfar, 2003: 276). It can be said that the method of documentary research is used in almost all scientific researches and especially in historical researches, considering that such researches are related to past periods and the researcher does not have direct access to the people and events of that period. There is no choice but reference to authentic documents, books and writings related to that period or historical event. Accordingly, considering that in the documentary research method, the researcher collects his research data about actors, social events and phenomena from sources and documents (Sadeghi Fasaei and Erfan Manesh, 2015: 63), in this research Also, which is a historical research and direct access to the phenomenon under study is not possible, the best research method is the method of documentary research and referring to the documents and writings that exist on this issue.

2. Discussion

Arms trade peaked in eastern Iran at the same time as World War I. In the past, the British imported weapons to Balochistan to cause unrest. The fact was that the presence of the McMahon delegation, the smuggling of arms and ammunition to Sistan under the guise of McMahon's goods, the strengthening of the Indian military in Quetta, and the gathering of military intelligence from Sistan to occupy that state, if necessary, took place. (Ra'is Tusi, 1385: 152). But arming the tribes of these areas was not in Britain's interest. During the war, some of these tribes became active under German influence to expel the British. Some of the factors influencing the anti-British movements of some Baluch tribes were: 1. extraordinary development of arms smuggling and its huge profits. 2. The anti-British spirit that existed among a number of tribal leaders. Some tribal chiefs, including Khalil Khan Gomshadzehi, Jihand Khan Yarahmadzai, and Juma Khan Ismailzai (Shahbakhsh), were hostile to the British and fought (Dayer, 1999: 39). 3. With the entry of the Ottomans into the war as one of Germany's allied states, the Baluchis were influenced by them because of their religious affiliation with the Ottoman Caliphate. Especially since it was rumored that Wilhelm II, the German emperor, converted to Islam (Bast, 1998: 84). The goal of the Germans during the First World War in Iran was to use their small forces to provide a situation to capture more forces of their enemies in Iran and thus prevent the deployment of troops to the European front. To achieve this goal, creating unrest in Iran, Afghanistan and India was their most important plan. Under such circumstances, the Germans increased their dominance over these areas by recruiting native forces and concluding agreements with some local tribal chiefs. For example, contacts were made between the mourners (Zug Meyer) and the Baloch leaders, including Bahram Khan Bampur (Barkazai) (ibid: 116), and the Balochistan group was formed under the leadership of the mourners. The British formed the forces known as the "Eastern Belt of Iran" in July 1915 to confront the Germans and control the eastern borders of Iran (Ebrahimi, 2016: 104). In March 1916, these forces became the British force stationed in Sistan under the command of General Kirk Patrick. Their task was to prevent the movement of German agents and to prevent the entry of weapons and ammunition into Afghanistan and India. In addition to these forces, they also created a British force based in Balochistan (ibid: 106).

3. Conclusion

In the field of internal reasons for the increase in arms trade in the period from 1285 to 1305 AH it can be pointed out that with the constitutional event and subsequent events, the use of weapons expanded in different parts of Iran. The eastern regions were more intense and had a different nature. In other areas, the presence of nomadic tribes and the inability of the government to establish security were the main factors in the spread of the use of weapons, but in the eastern regions of the country, including Sistan and Baluchestan, Khorasan and Kerman, despite the lack of nomadic tribes, the use of weapons

flourished. In fact, having firearms was an essential need in the traditional system of Sistan and Baluchestan, which was compounded by domestic and foreign conditions. But the outbreak of the Constitutional Revolution, World War I, and the conditions in the region intensified the desire to acquire weapons. This led to a boom in the arms trade in Sistan and Baluchestan. Because firearms had many customers and profits inside and outside the borders of Iran (Afghanistan and India). This caused concern and reaction in Britain. As the fire of war flared up, Britain took steps to maintain its interests and dominance over India and to counter the threats of hostile states. The sensitivity of this was so great for Britain that in order to prevent arson on the Indian border, they inevitably took extensive measures, including the formation of the eastern belt of Iran, the establishment of the southern police and the establishment of a military base in Sistan and Baluchestan.

4. References

- Adamiyat, Fereydoun. (1975). **Amirkabir and Iran**, Tehran, Kharazmi Publishing, 4th edition.
- Adinehvand, Massoud. (2016). **Arming the nomads of Baluchestan by German and British forces in World War I based on national documents of Iran**, Abstract of the conference papers on the role of the people of Baluchestan in anti-arrogance and holy defense; One Hundredth Anniversary of the Struggle of the People of Baluchestan against British Colonization, University of Sistan and Baluchestan, Zahedan.
- Barrel, R.M. (2017). **Political Notes of Iran (1881-1965)**, Volume 2, translated by Mohammad Saffar and Hassan Rezaei, Tehran, Islamic Revolution Documents Publishing Center, Volume 2.
- Bashiri, Ahmad. (1988). **Orange Book, Reports of the Tsarist Russian Foreign Ministry on the Iranian Constitutional Revolution**, Volume 2, Tehran, Noor Publishing.
- Bast, Oliver. (1998). **The Germans in Iran (A Look at the Developments in Iran in World War I Based on French Diplomatic Sources)**, translated by Hossein Bani Ahmad, Tehran, Shirazeh Publishing, first edition.
- Confidential reports of the British Consulate in Sistan and Ghaenat: 1909 to 1911 AD, 1288 to 1290 solar.** (2015). translated by Mahmoud Rafiei, Tehran, Helmand Publishing.
- Confidential reports of the British Consulate in Sistan and Ghaenat: 1912 to 1914 AD, 1290 to 1292 solar.** (2016). translated by Mahmoud Rafiei, Tehran, Helmand Publishing.
- Cox, Sir. Percy. (1998). **Annual Reports of Sir. Percy Cox Head of British Consulate in Bushehr (1905-1911 AD /1323-1329 AH)**, translated by Hassan Zanganeh, Abdolkarim Mashayekhi, Bushehr, Parvin Publications, first edition.
- Dixon, W.E.R. (2012). **East of Iran; a corner of the First World War**, translated by Mahmoud Rafiei, Tehran, Helmand Publishing, first edition.
- Dyer, Reginald. (1999). **Sarhad Invaders; British military confrontation with Iranian Baluch commanders**, translated by Hamid Ahmadi, Tehran: Ney Publishing.
- Ebrahimi, Maryam. (2016). **Policies of European governments in Baluchistan (907-1343AH)**, first edition, Tehran: Jihad Daneshgahi Publishing Organization.
- Khairandish, Abdolrasoul. (2004). **World History**, Tehran, Iran Textbook Publishing Company, first edition.
- Mahboub Farimani, Elaheh. (2003). **Documents of the Presence of Foreign Governments in Eastern Iran**, Mashhad, Organization of Libraries, Museums and Documentation Center of Astan Quds Razavi, First Edition.
- Mahmoud, Mahmoud. (1999). **History of Iranian-British political relations in the nineteenth century**, 3 volumes, Tehran, Iqbal Publishing.
- Mosavar Rahmani, Gholamreza. (1987). **Veteran; Political and Military Memoirs**, Tehran, Rasa Cultural Services Institute, 3th edition.
- Naderian Far, Ali., Abtahi, Seyed Alireza and Torabi Farsani, Soheila. (2017). Study of the causes and nature of revolts and uprisings of Baluch Khans during the reign of Reza Shah, **Journal of Local Histories of Iran**, 7(2): 231-254.
- Naseri Nia, Mohammad Reza. (2009). **Historical knowledge of Balochistan (1); Qajar period and before that**, Tehran, Aqeel Publications, first edition.

- Nouraei, Morteza and Rezaei, Zahra. (2009). **Arms trade and smuggling in the Persian Gulf in years of 1314-1343 AH /1896-1925 AD**, Lecture at Khorramshahr International University, Persian Gulf.
- O'Connor, William Frederick Travers. (1997). **From the Constitution to World War I, Memoirs of Frederick O'Connor, British Consul in Persia**, translated by Hassan Zanganeh, Tehran, Shirazeh Publishing.
- Piri, Mohammad and Asgarani, Mohammad Reza. (2012). The Impact of the Indian Subcontinent on Russian-British Competition in the Eastern Plateau of Iran, **Journal of Historical Research**, 4(3): 57-70.
- Raeis Al-zakerin Dehbani, Gholam Ali. (2009). **Zad Sarvan Sistan: A Prose Description of the Sistan Tribes**, Volume One, Mashhad, Farhang Sistan Publishing, 2th Edition.
- Raeisi Tusi, Reza. (2006). **Scorched Land: British Diplomacy in Sistan**, Tehran: Gam-e no.
- Sykes, Sir. Percy. (1984). **Ten Thousand Miles in Iran; Sykes Travelogue**, translated by Hassan Saadat Nouri, Tehran, Lohe Publishing.
- British-Indian Army Headquarter. (2019). **The culture of men, tribes and people in Khorasan, Sistan and Qaenat until 1923 AD (1302 AD)**. Volume 1, translated by Mahmoud Rafiei, first edition, Birjand: Four Trees Publishing

Cite this article Oveisi, Abbas. (2023). Investigating the causes of the increase in arms trade in the border areas of Iran and India from 1285 to 1305 AH and the role of foreign governments in it. *Journal of Subcontinent Researches*, 15(44): 59-76. DOI: [10.22111/jsr.2021.34675.2086](https://doi.org/10.22111/jsr.2021.34675.2086)

بررسی علل افزایش داد و ستد اسلحه در مناطق مرزی ایران و هند از ۱۲۸۵ تا ۱۳۰۵ هجری شمسی و نقش دولت‌های بیگانه در آن

عباس اویسی^۱

۱. استادیار گروه تاریخ، دانشگاه پیام نور، تهران، ایران، ایمیل: abbas.oveisi2@pnu.ac.ir

چکیده

یکی از پدیده‌های رایج در مناطق مرزی ایران و هند، قاچاق اسلحه بوده که نقش تأثیرگذاری در تحولات اجتماعی و مسائل امنیتی این مناطق داشته است. با نگاهی به منابع تاریخی می‌توان به این مسئله پی برد که تقریباً از ۱۲۸۵ تا ۱۳۰۵ هجری شمسی، قاچاق اسلحه در این مناطق افزایش چشمگیری یافته است. با توجه به این مسئله در تحقیق حاضر با استفاده از روش تحقیق توصیفی و با استفاده از اسناد و مطالعات تاریخی موجود در این زمینه به بررسی علل این پدیده پرداخته شده و نقش عوامل داخلی و خارجی مورد کنکاش قرار گرفته است. براین اساس پرسش تحقیق حاضر این است که روند داد و ستد اسلحه در مناطق مرزی ایران و هند چگونه بوده و دلایل افزایش آن در این مقطع زمانی چه بوده است. به نظر می‌رسد مناطقی مانند سیستان و بلوچستان در چارچوب منافع انگلستان و کشورهای رقیب در کانون رقابت‌ها قرار داشتند. این تحولات باعث شد موضوع داشتن سلاح گرم و داد و ستد و حتی قاچاق اسلحه در مناطق مرزی ایران و هند به دلیل موقعیت جغرافیایی‌اش به مقوله‌ای پراهمیت تبدیل شود.

واژه‌های کلیدی: قاچاق اسلحه، سیستان و بلوچستان، افغان‌ها، بلوچ‌ها، بریتانیا

۱- مقدمه

داد و ستد اسلحه در مرزهای شرقی ایران سابقه طولانی در قرن گذشته دارد. این معامله پرسود اما خطرناک، از دوره مشروطیت تا پایان حکومت قاجار در این مناطق با توجه به حوادث و هرج و مرج داخلی ایران و رقابت‌های استعماری دولت‌های بیگانه، رونق داشت. رقابت دولت‌های استعماری به دسته‌بندی سیاسی و نظامی و سرانجام جنگ جهانی اول منجر شد. همین دشمنی و ستیز قدرت‌های اروپایی در ایران و هند و خلیج فارس دامنه تجارت سلاح را در این برهه زمانی گسترش داد. هرج و مرج، ناامنی مرزهای شرقی ایران، ضعف حکومت قاجار و جنبش‌های شکل گرفته در میان مردم هند، افغانستان و ایران، علیه استعمار بریتانیا، اهالی و سوداگران محلی را برای تأمین امنیت، مبارزه یا سوداگری، به سوی به‌دست‌آوردن جنگ‌افزار و تجارت سلاح کشاند. براساس گزارش سفارت بریتانیا در ایران بین سال‌های ۱۸۹۸ تا ۱۹۰۱ میلادی، تجارت اسلحه برای بریتانیا در خلیج فارس و نواحی شرقی درآمد فوق‌العاده‌ای حدود ۳,۰۲۹,۸۱۶ پوند انگلیس داشت (بارل، ۱۳۹۶:

مطالعات شبه‌قاره، دوره ۱۵، شماره ۴۴، ۱۴۰۲، صص ۵۹-۷۶

تاریخ پذیرش: ۱۴۰۰/۲/۱۱

تاریخ ویرایش: ۱۴۰۰/۱/۱۸

تاریخ دریافت: ۱۳۹۹/۳/۲۶

استناد: اویسی، عباس. (۱۴۰۲). بررسی علل افزایش داد و ستد اسلحه در مناطق مرزی ایران و هند از ۱۲۸۵ تا ۱۳۰۵ هجری شمسی و نقش دولت‌های بیگانه در آن. مطالعات شبه‌قاره، ۱۵(۴۴)، ۵۹-۷۶.

DOI: 10.22111/jsr.2021.34675.2086

ناشر: دانشگاه سیستان و بلوچستان

© نویسندگان

۱۸۵). در کنار وجود سلاح‌های انگلیسی در این مناطق، تفنگ‌های ساخت روسیه نظیر ناگان (Mosin-Nagant) و ماوزر (Mozzar) آلمان نیز در سیستان و مناطق همجوار ایران و هند یافت و معامله می‌شد. درحقیقت هرکدام از دولت‌های انگلیس، روسیه و آلمان، در راستای اهداف استراتژیک خود، به توزیع و تجارت سلاح توجه داشتند و البته انگیزه اقتصادی به هرحم و مرج کشاندن مرزهای هند برای آلمان‌ها و روس‌ها نیز مطرح بود.

طی نبرد ۱۹۱۶ میلادی در سرحد بلوچستان بین ژنرال ادوارد هری دایر (Edward Harry Dyer) و سرداران سرحد، جنگجویان بلوچ با تفنگ‌های ماوزر ساخت آلمان می‌جنگیدند. تفنگ مگزین (Magazine) نیز که سلاح سه‌تیر بود، توسط آلمانی‌ها به سیستان وارد شد (محبوب فریمانی، ۱۳۸۲: ۳۰۶).

برخی از اتباع هندی بریتانیا نیز به قاچاق تفنگ می‌پرداختند، از جمله غلام‌خان تبعه هند که به همراه کاروانی از بندرعباس می‌آمد، پانزده قبضه تفنگ مارتینی هندی به دست آورد (بارل، ۱۳۹۶: ۴۹)؛ بنابراین داد و ستد اسلحه یکی از مهم‌ترین دل‌مشغولی‌های بزرگان و سران منطقه سیستان و بلوچستان و یکی از دلایل این مسئله، ناتوانی حکومت مرکزی در برقراری امنیت در این منطقه بوده است.

۱-۱- بیان مسئله و سؤالات تحقیق

هدف پژوهش آن است با استفاده از روش تحقیق اسنادی و مراجعه به اسناد مربوط، به بررسی چرایی و چگونگی رونق گرفتن داد و ستد اسلحه در شرق ایران در آن دوره پرداخته و بستر سیاسی، فرهنگی، اجتماعی و اقتصادی موجود در مناطق مرزی ایران و هند در برهه ۱۲۸۵ تا ۱۳۰۵ خورشیدی و نیز عوامل مؤثر بر فرایند داد و ستد سلاح مورد واکاوی قرار دهد. نقش دولت‌های استعمارگر بریتانیا و روسیه و البته تا حدودی آلمان در دامن‌زدن به تجارت اسلحه در این مناطق شایسته بررسی و تدقیق است. از وقوع انقلاب مشروطه تا پایان قاجار که مقارن با تحولات جهانی نظیر جنگ اول جهانی بود، دولت‌های فوق با تجهیز و تحریک اهالی این نواحی به دنبال ضربه‌زدن به رقبا و تأمین منافع خود بودند؛ بنابراین با توجه به بیان مسئله، نقش دولت‌های استعماری در تجارت خطرناک سلاح در مناطق همجوار ایران و هند قابل بررسی و کنکاش است. سؤالاتی که تحقیق حاضر به دنبال یافتن پاسخ آن‌هاست، از این قرار است:

۱. علل افزایش داد و ستد اسلحه در مناطق مرزی ایران و هند از ۱۲۸۵ تا ۱۳۰۵ هجری شمسی چیست؟
۲. نقش دولت‌های بیگانه در این زمینه به چه صورتی بوده است؟

۱-۲- هدف و ضرورت تحقیق

هدف تحقیق حاضر، بررسی علل و نیز فرایند داد و ستد اسلحه در مناطق مرزی ایران و هند است. تجارت اسلحه و رونق آن در سیستان و بلوچستان به‌ویژه پس از انقلاب مشروطه پیامدهای زیان‌باری برای امنیت و توسعه این منطقه داشت. چنانکه مأموران روس در سال ۱۹۰۸ میلادی گزارش کردند که در بلوچستان همه ارزاق رو به گرانی گذاشته است؛ اما در عوض قیمت سلاح به دلیل قاچاق بدون مانع آن از خارج، به‌خصوص از مسقط عمان رو به تنزل است و تقریباً در هر آبادی بلوچ‌ها و تجار هند دکان‌های فروش سلاح باز کرده‌اند (بشیری، ۱۳۶۷: ۱۴۴). دسترسی ساده به سلاح و داد و ستد غیرقانونی آن، موجب قتل و غارت، ناامنی، مهاجرت و درگیری طایفه‌ای و مانع رشد سرمایه‌گذاری شد؛ بنابراین تجارت جنگ‌افزار در سرزمین‌های شرقی ایران دارای پیشینه تاریخی است که در اواخر دوره قاجار رونق بسزایی می‌گیرد. علاوه بر سود این کالای آتش‌افروز، تقاضای محلی و مقتضایات جوامع همجوار به همراه تحولات داخلی و حوادث بین‌المللی به آن دامن می‌زد.

بررسی این دلایل از این جهت اهمیت دارد که هم به شناخت و بینش تاریخی ما می‌افزاید و هم نقطه عطفی است برای پژوهشگرانی که قصد دارند تحولات این نواحی و علل عقب‌افتادگی آن را به‌عنوان پل ارتباطی بین ایران و شبه‌قاره هند مورد بررسی قرار دهند.

۱-۳- روش تحقیق

شیوه پژوهش در این تحقیق، مطالعه اسنادی و تاریخی است. در این مقاله، مطالعه اسناد داد و ستد اسلحه در مناطق همجوار ایران و هند در دوره زمانی ۱۲۸۵ تا ۱۳۰۵ خورشیدی مورد بررسی و تدقیق بوده است.

۱-۴- پیشینه تحقیق

نادریان فر و همکاران (۱۳۹۸) در تحقیق خود با عنوان «بررسی علل و ماهیت شورش‌ها و طغیان‌های خوانین بلوچ در دوره رضاشاه» به بررسی علل این طغیان‌ها پرداخته و اوضاع اجتماعی و سیاسی بلوچستان در اواخر دوره قاجار را مورد توجه قرار داده است. از دیدگاه نویسندگان، بلوچستان در این زمانه به صحنه رقابت و نزاع بین آلمان و انگلستان تبدیل شده و هر دو کشور سعی در جذب طوایف و خوانین بلوچ و توزیع اسلحه در بین آنان داشتند.

پیری و عسگرانی (۱۳۹۱) در تحقیق خود با عنوان «تأثیر شبه‌قاره هند بر رقابت‌های روس و انگلیس در فلات شرقی ایران» به بررسی رقابت‌های این دو دولت به‌ویژه در مناطق شرقی ایران و ناحیه سیستان و بلوچستان پرداخته و معتقدند که هدف اصلی روس و انگلیس، تضعیف دولت ایران بوده و یکی از شیوه‌های رقابت قدرت جهانی در شرق ایران، تسلیح گروه‌های قومی و فرقه‌ای طرفدار خود برای کارشکنی و سنگ‌اندازی در برابر سیاست‌های دولت رقیب بوده است.

محمود محمود (۱۳۷۸) در کتاب خود با عنوان «تاریخ روابط سیاسی ایران و انگلیس در قرن نوزدهم میلادی» به این مسئله اشاره دارد که یکی از سیاست‌های اصلی انگلستان که از آن به سیاست «سرزمین سوخته» تعبیر شده، ایجاد ناامنی در مناطق هم‌مرز با هندوستان برای ناتوان‌سازی حکومت ایران در کنترل کامل آن مناطق بوده است. برای اجرای سیاست سرزمین سوخته، دولت انگلیس سیاست تسلیح گروه‌های قومی طرفدار خود در منطقه را مدنظر داشته است.

در تحقیق حاضر، با در نظر داشتن این پیشینه تحقیقاتی، به بررسی و کنکاش ابعاد داخلی و خارجی تاریخی دخیل در مبحث قاچاق سلاح در مناطق همجوار ایران و هندوستان از ۱۲۸۵ تا ۱۳۰۵ خورشیدی پرداخته است.

۲- سلاح‌های موجود در منطقه و خطرات گسترش استفاده از آنها

در طول جنگ جهانی اول، ماوزر آلمانی به‌عنوان دقیق‌ترین و خوش‌دست‌ترین تفنگ سبک به‌کار می‌رفت و به تدریج در ارتش ایران جای تفنگ‌های روسی (ناگانت) و انگلیسی (لی انفیلد) را گرفت. وجود سلاح‌های آلمانی در دست بلوچ‌ها نشان‌دهنده نفوذ و فعالیت آلمان‌ها در میان ایشان بود. تفنگ برنو (Brno) اقتباسی از سلاح مازور است. این تفنگ‌ها از طریق عوامل آلمانی وارد این سرزمین شد و در انواع برنو کوتاه و بلند مشهور شد.

تصویر ۱. تفنگ ده تیر «لی انفیلد انگلیسی» مشهور به گرکی

تصویر ۲. «تفنگ برنو آلمانی» که از محبوبیت خاصی برخوردار بود

تصویر ۳. تفنگ پنج تیر ناگانت یا نوغان روسی
(مأخذ: شعبه اسلحه و مهمات لشکر ۸۸ زرهی ارتش، زاهدان)

سایکس (Sir Percy Molesworth Sykes) درخصوص تجارت سلاح در این نواحی می‌نویسد: «اگر بی‌طرفانه قضاوت شود، تصدیق خواهد شد که تجارت اسلحه متضمن چه نتایج ناگواری برای رعیت و کشور است و اگر بلوچ همگی به تفنگ مسلح بودند، معلوم نیست مأموران بریتانیا در بلوچستان به چه سرنوشتی دچار می‌شدند. بدیهی است جلوگیری از این کسب و تجارت برای صاحبان کارخانه‌ها زیان‌آور است، اما آیا انصاف است اسلحه به دست کسانی بیفتد که آن را فقط برای اختلال امور و ایجاد هرج‌ومرج به کار می‌برند؟» (سایکس، ۱۳۶۳: ۳۱۹).

نگرانی دیگر انگلستان از آلمان بود، آلمان با «سیاست پیش به سوی شرق» درصدد یافتن راهی برای نفوذ بود. امپراطوری آلمان خود را حامی مسلمانان اعلام کرده بود. نفوذ این رقیب جدید موجب هراس روس و انگلیس شد. مأموران سیاسی و نظامی آلمان در نواحی جنوب شرق ایران موفق شده بودند با جلب حمایت عموم، به ساماندهی فعالیت‌های ضدانگلیسی بپردازند. این فعالیت‌ها وضعیت انگلستان را در ایران و افغانستان به‌طور جدی در معرض مخاطره قرار داد. از آنجا که این دولت سال‌های متمادی در نواحی جنوب شرقی ایران نفوذ و حضور داشت، به‌رغم فعالیت وسیع آلمانی‌هایی نظیر نیدرمایر (Niedermayer) و واگنر (Wagner)، انگلستان توانست نفوذ و قدرت خود را حفظ کند و با قدرت و دیپلماسی، دست همه قدرت‌های اروپایی را از خلیج فارس و هند کوتاه کند (نورائی و رضائی، ۱۳۸۸: ۱۵۵).

۳- علل خارجی تجارت اسلحه

انگلستان پس از خاتمه قیام سپاهیان هند در ۱۸۵۷ میلادی، برای آنکه سیطره خود را بر این سرزمین حفظ کند، تصمیم گرفت کمربند امنیتی اطراف آن به‌وجود آورد؛ بنابراین سیاست «سرزمین سوخته» و مناطق حایل را برقرار کرد و مناطقی مانند افغانستان، برمه و شرق ایران در این سیاست نقش مؤثری داشتند (خیراندیش، ۱۳۸۳: ۳۵۶). در این میان، امپراطوری بریتانیا، مناطق جنوب شرقی ایران و سواحل مکران را به‌مثابه حلقه‌های زنجیر دفاعی هند می‌دانست و اوضاع این نواحی را تحت نظر داشت. یکی از مسائلی که به‌شدت مورد توجه بود، مسئله دستیابی به سلاح و تجارت اسلحه بود. با توجه به ضعف حکومت مرکزی ایران در نواحی شرقی، تجارت اسلحه از طریق خلیج فارس و دریای مکران رونق داشت؛ اما این مسیر تنها راه تجارت غیرقانونی نبود، بلکه کشورهای روسیه و آلمان نیز نقش مهمی در خرید و فروش اسلحه داشتند، هدف آنان از این کار تضعیف قدرت بریتانیا بود. این موضوع سبب شد تا بسیاری از مردم بومی، مسلح شده و برای حاکمیت انگلستان بر هندوستان مشکلاتی را فراهم آورند و این موضوع تهدیدی جدی برای منافع انگلستان بود.

دورافتادگی و عدم تسلط و نفوذ مستحکم دولت مرکزی ایران بر سیستان و بلوچستان و اهمیت سیاسی آن به‌دلیل نزدیکی به مرزهای هندوستان و افغانستان، از عوامل توجه حکومت هند انگلیس به این نواحی بود. مأموران و کارگزاران انگلیسی تلاش کردند تا خوانین محلی و حکام این ایالت را دست‌نشانده خود کنند. برای دستیابی به این مهم، دولت انگلیس در تلاش بود تا حریم وسیعی از حکومت‌های پوشالی محلی به دور هندوستان برقرار سازد و ایران را هرچه بیشتر از مرز هند دور نگه دارد (آدمیت، ۱۳۵۴: ۲۴۸). همچنین انگلستان در تلاش بود این مناطق را خالی از سکنه و آبادی کند تا هیچ ارتشی با اتکا به منابع و ظرفیت محلی از این طریق قادر به عبور به هند نباشد (مصور رحمانی، ۱۳۶۶: ۴۹). از سوی دیگر، کوشش انگلیسی‌ها برای ممانعت از نفوذ روس‌ها به نواحی جنوب شرقی ایران، همواره وجود داشت تا اینکه سرانجام به امضای قرار داد ۱۹۰۷ میلادی بین دو دولت منجر شد. براساس قرارداد مزبور، ایران به دو قسمت تحت نفوذ تقسیم شد و ناحیه سیستان و بلوچستان در حوزه نفوذ بریتانیا قرار گرفت (نورائی و رضائی، ۱۳۸۸: ۱۵۴).

تصویر ۴. عکس قدیمی تعدادی از سران بلوچ با سلاح‌هایشان که مظهر قدرت به شمار می‌رفت.

(مأخذ: مرکز اسناد و کتابخانه ملی مدیریت سیستان و بلوچستان)

سیستان و بلوچستان به دلیل حاکمیت ساختار سنتی ایلیاتی و عشایری، موقعیت سوق‌الجیشی و هم‌مرزی آن با هند، برای انگلیس، روسیه و آلمان اهمیت فراوانی داشت و طی جنگ جهانی، دولت‌های متخاصم با دادن اسلحه و پول به ساکنانش سعی داشتند آنان را با خود همراه سازند. پیش از جنگ جهانی اول، روند دستیابی قبایل نواحی شمال غرب هند به سلاح‌های جدید موجب نگرانی حکومت بریتانیا شد. این قبایل توانستند از طریق تجارت، این جنگ‌افزارها را به دست آورند (دیکسون، ۱۳۹۱: ۴۵). افزایش تقاضا موجب عرضه زیاد می‌شود و این موضوع از قوانین بازار است. همچنین در زندگی قبیله‌ای، داشتن سلاح بر اعتبار اشخاص می‌افزود و برای به دست آوردن آن، هر قیمت‌گزافی را می‌پرداختند. جنگاوری و توانایی عشایر این نواحی مرزی و اختلافات داخلی آنان با یکدیگر، از عللی بود که موجب شد دولت‌های خارجی، سیاست‌های خود را در راستای همراه کردن آنان با خود عملی سازند (آدینه‌وند، ۱۳۹۵: ۲۴). ورود حجم عظیم اسلحه و تقویت نظامی عشایر موجب افزایش ناآرامی در منطقه شد و این مسئله از جمله عواملی بود که موجب شد سال‌ها بعد پهلوی اول به جمع‌آوری اسلحه عشایر دست بزند (همان).

۳-۱- نقش رقابت‌های انگلیس و آلمان در اوج گرفتن مبادلات اسلحه در شرق ایران

داد و ستد اسلحه هم‌زمان با جنگ جهانی اول در مناطق شرق ایران به اوج رسید. در گذشته انگلیسی‌ها به منظور ایجاد آشوب به بلوچستان اسلحه وارد می‌کردند. واقعیت این بود که حضور هیئت مک‌ماهون (McMahon)، قاجاق اسلحه و مهمات به سیستان تحت سرپوش کالاهای مربوط به هیئت مک‌ماهون، تقویت نیروهای نظامی هند در کوئته و جمع‌آوری اطلاعات نظامی از سیستان برای اشغال آن ایالت، در صورت لزوم، انجام می‌یافت (رئیس طوسی، ۱۳۸۵: ۱۵۲)؛ اما مسلح شدن اقوام این مناطق به نفع انگلستان نبود. در جریان جنگ، برخی از این طوایف تحت تأثیر تبلیغات آلمان‌ها برای اخراج انگلیسی‌ها فعال شدند.

پاره‌ای از عوامل مؤثر در تحرکات ضدانگلیسی برخی از طوایف بلوچ عبارت بودند از:

۱. توسعه فوق‌العاده قاچاق اسلحه و سود سرشار آن.

۲. روحیه ضدانگلیسی که در میان شماری از سران طوایف وجود داشت. برخی از رؤسای طوایف از جمله خلیل‌خان گمشادزهی، جیهندخان یاراحمدزایی و جمعه‌خان اسماعیل‌زایی (شهبخش) با انگلیسی‌ها خصومت داشتند و به جنگ پرداختند (دایر، ۱۳۷۸: ۳۹).

۳. با ورود عثمانی در جنگ به‌عنوان یکی از دولت‌های متحد و هم‌پیمان آلمان، بلوچ‌ها به دلیل اشتراک مذهبی با خلافت عثمانی تحت تأثیر آن‌ها قرار گرفتند. به‌خصوص که شایعه شده بود ویلهلم دوم (Wilhelm II) امپراتور آلمان اسلام آورده است (باست، ۱۳۷۷: ۸۴).

هدف آلمانی‌ها طی جنگ جهانی اول در ایران این بود که با بهره‌گیری مفید از نیروهای اندک‌شان، وضعیتی را فراهم آورند تا نیروهای بیشتری از دشمنان خود را در ایران گرفتار سازند و بدین‌وسیله موفق شوند از اعزام نیرو به جبهه اروپا جلوگیری کنند. برای دستیابی به این هدف، ایجاد آشوب و شورش در ایران، افغانستان و هند مهم‌ترین برنامه آنان بود. در چنین شرایطی آلمانی‌ها با استخدام نیروهای بومی و عقد قرارداد با برخی سران طوایف محلی بر سلطه خود بر این مناطق افزودند؛ برای مثال بین سوگ مایر (Meyer) (زوج مایر) و سران بلوچ از جمله بهرام‌خان بمپوری (بارکزایی) ارتباط و تماس‌هایی ایجاد شد (همان: ۱۱۶) و گروه بلوچستان به سرکردگی سوگ مایر به‌وجود آمد. اهداف این نیرو عبارت بودند از:

۱. توزیع پول در بین عشایر و ایلات کرمان و بلوچستان؛

۲. پخش اسلحه جدید و مدرن در منطقه؛

۳. انجام تبلیغات گسترده ضدانگلیسی بین عشایر در جنوب؛

۴. اختلال در نظم و امنیت موردنظر انگلستان در شرق ایران (همان: ۱۱۳).

انگلیسی‌ها برای مقابله با آلمانی‌ها و کنترل مرزهای شرق ایران، نیروهای موسوم به «کمر بند شرقی ایران» را در ژوئیه ۱۹۱۵ میلادی تشکیل دادند (ابراهیمی، ۱۳۹۵: ۱۰۴). این قوای نظامی در مارس ۱۹۱۶ میلادی تبدیل به نیروی بریتانیایی مستقر در سیستان شد که تحت فرماندهی ژنرال کرک‌پاتریک (Kirkpatrick) انجام وظیفه می‌کردند. وظایف آن‌ها جلوگیری از تحرکات مأموران آلمانی و ممانعت از ورود اسلحه و مهمات به افغانستان و هند بود. آن‌ها علاوه بر قوای مزبور، نیروی بریتانیایی مستقر در بلوچستان را نیز به‌وجود آوردند (همان: ۱۰۶).

۳-۲- تأثیرات جنگ جهانی بر روند تجارت سلاح

با آغاز جنگ جهانی اول در ۱۹۱۴ میلادی، انگلستان سیاست سختگیرانه‌ای را در مقابل تجارت اسلحه در پیش گرفت. یکی از این راه‌ها، کمک نظامی به نیروهای مستقر در سیستان بود. تقویت این نیروها با سلاح‌های جدید لی انفلید و مسلسل ماکسیم که از هند ارسال شده بودند، می‌توانست خطوط مرزی این مناطق را مستحکم‌تر کند (همان: ۳۸۳). در همین ارتباط، یک گروهان از قشون کویت در ناحیه ملک سیاه‌کوه مستقر بود که هدف آن جمع‌آوری کاروان قاچاق سلاح و مهمات بود. پس از ۱۹۱۴ میلادی بر تعداد نفرات و وسعت عملیات‌های نیروی نظامی انگلیس در منطقه اضافه شد. این گروه‌های اعزامی برای مسدودکردن راه تجارت اسلحه در درازای بیابان مرزی بد آب‌وهوا، مسافت طولانی را پیموده و در میان کوه‌های سخت تلاش می‌کردند که قاچاقیان جسور و نترس اسلحه را دستگیر کنند.

سرتیپ دلبیوای. آر. دیکسون (Dickson) یکی از فرماندهان انگلیسی است که خاطرات خود را از این سال‌ها در کتاب «شرق ایران» به‌صورت مفصل توضیح داده است. وی بیان می‌کند که مأموریت اصلی نیروی کمر بند شرقی ایران جلوگیری از قاچاق اسلحه بوده است (دیکسون، ۱۳۹۱: ۴۸). به نوشته وی، یکی از هوشمندانه‌ترین دستگیری‌های انجام‌شده، بازداشت دو

آلمانی و بخش مهمی از کاروان تجارت اسلحه در ده سلم نهبندان بود که پیام‌های به‌دست‌آمده از آنان رمزگشایی شد و این پیروزی بزرگی برای نیروهای بریتانیا بود (همان: ۵۰).

دیکسون بیان می‌کند با توجه به انگیزه مشترکی که میان قاچاقچیان اسلحه با مأموران دشمن (آلمان) پدید آمده بود، کار تعقیب فراریان برای قشون انگلیس بسیار مشکل است. سوداگران و فراری‌ها در ناحیه کوهستانی مرز و بیابان بلوچ-افغان که جاهای زیادی برای اختفا داشت، پنهان می‌شدند و گروه‌هایی که مانند خودشان مخالف حکومت بودند را یاری می‌دادند.

تغییر مسیر تجارت اسلحه به افغانستان از مسیر جنوب شرق ایران و بلوچستان، به مناطق مرکزی ایران در سال‌های جنگ جهانی مشاهده می‌شود. این تغییر مسیر تحت‌تأثیر فضای ضدانگلیسی داخل ایران و فعالیت آلمان‌ها صورت گرفت. به‌طوری‌که در یک مورد عمرخان لوانی از مسیر خواف ۵۰۰ تفنگ به هرات می‌برد. وی سلاح‌ها را به‌طور غیرمستقیم از تهران خریداری کرده بود (گزارش‌های محرمانه کنسولگری انگلستان در سیستان و قائنات، ۱۳۹۵: ۵۰). با اقداماتی که انگلستان پس از شروع جنگ جهانی اول در جنوب ایران از جمله تشکیل پلیس جنوب و به‌وجود آوردن کمربند جنوب شرق انجام داد، داد و ستد و تجارت سلاح در این نواحی دشوار شد. با این حال هنوز گروه‌هایی بودند که دست به این اقدام می‌زدند.

افغان‌ها برای تأمین اسلحه خود به فکر راه‌های جایگزین بودند. به‌طوری‌که جاده هرات به مشهد را برای قاچاق اسلحه آماده و ساماندهی کردند (همان: ۱۲۳). مقامات افغان در برخی موارد شخصی را مأمور خرید اسلحه می‌کردند، چنانکه حاجی گلاب خان گرگیچ را مأمور خرید تفنگ از یزد می‌کنند؛ «زیرا می‌گویند که در آنجا به‌وفور و ارزان یافت می‌شود» (یادداشت‌های محرمانه کنسولگری انگلستان در سیستان و قائنات، ۱۳۹۳: ۱۷۰) در این زمان آلمان‌ها به‌شدت درصدد نفوذ به افغانستان بودند. همراهی افغان‌ها با آنان می‌توانست موقعیت انگلستان را در هند به خطر بیندازد. برای همین، تسلیح افغان‌ها و عشایر بلوچ از اهداف مهم آلمان‌ها بود (آدینه‌وند، ۱۳۹۵: ۲۴).

در همین زمان چرخش سیاسی در حکومت افغانستان به نفع آلمان‌ها و به ضرر انگلستان رخ داد. امیر شیرعلی خان رابطه خوبی با هند بریتانیا نداشت. در فوریه ۱۹۱۵ میلادی چهارده شتر بار سلاح و مهمات از طریق بلوچ‌آب و چهار شتر از راه حوضدار سیستان وارد افغانستان شدند (گزارش‌های محرمانه کنسولگری انگلستان در سیستان و قائنات، ۱۳۹۵: ۵۲). برای مقابله با فعالیت آلمان‌ها، انگلیسی‌ها گاه نیاز به نیرو و سلاح داشتند که از حاکم محلی کمک چندانی بر نمی‌آمد (همان: ۱۲۳). در ۲۴ ژوئیه ۱۹۱۵، چهار آلمانی به همراه ۷۰ یا ۸۰ بختیاری با دو تیربار از طریق قائن قصد ورود به افغانستان را داشتند (همان: ۱۲۲). همچنین تجار افغان از کوئته هند ۲۴ قبضه تفنگ وارد می‌کنند (همان: ۱۳۴). سپتامبر ۱۹۱۷، کنسولگری بریتانیا در سیستان گزارش می‌دهد که یک آلمانی مستقر در افغانستان درصدد است به مکران برود و با خلیفه خیرمحمد درباره قاچاق اسلحه ملاقات کند. پس از این گزارش بر شدت مراقبت از راه‌ها افزوده می‌شود (همان، ج ۳: ۱۵۳). در همین ایام نواحی مرزی افغانستان همچون چخانسور، قلعه کنگ و فراه، شاهد افزایش نیروی نظامی افغان با یاری آلمان‌ها بود (همان: ۱۵۶) و از آن سوی مرز عده‌ای از لاش جوین افغانستان به‌منظور خرید سلاح وارد بلوچستان شدند (همان: ۱۵۹).

با پایان جنگ جهانی، مناسبات بین‌الملل تغییر کرد و منطقه مرزی سیستان و بلوچستان نیز در پی آن شاهد تغییراتی بود. از جمله قاچاق و تجارت اسلحه دیگر اهمیت سابق خود را از دست داد؛ زیرا افغان‌ها به‌عنوان مشتریان دائمی آن با فروکش کردن شعله آتش جنگ و شکست آلمان‌ها، دیگر چندان رغبتی به خرید اسلحه و دشمنی با انگلستان نداشتند. با این حال گزارش سرپرسی کاکس، سرکنسول انگلیس در بوشهر نشان می‌دهد با وجود تلاش برای جلوگیری از قاچاق سلاح، این تجارت همچنان از طریق مسقط به سواحل خلیج فارس و مکران انجام می‌شود (کاکس، ۱۳۷۷: ۱۶)؛ اما مسائلی وجود داشت که همچنان منجر به التهاب و ناامنی می‌شد: اول، انقلاب بلشویکی ۱۹۱۷ میلادی در روسیه بود که مناطق مختلف از جمله ایران را تحت‌تأثیر قرار داد. دوم، جنگ افغان‌ها علیه انگلیسی‌ها در ۱۹۱۹ میلادی بود. با ترور امیر حبیب‌الله خان، پادشاه

افغانستان، فرصت مناسبی برای عوامل ضدانگلیسی در این کشور به وجود آمد که به پایگاه‌های انگلیسی‌ها در تنگه خیبر حمله کرده و قبایل شمال غرب هند دست به شورش بزنند؛ بنابراین موقعیت نیروهای انگلیسی در شرق ایران نیز دچار مخاطره شد (همان: ۱۷۳). بدین ترتیب موقعیت بریتانیا در شرق ایران ضربه خورد و در پی آن اقدامات‌شان برای جلوگیری از قاچاق اسلحه مختل شد.

۳-۳- تلاش‌های انگلستان برای جلوگیری از تجارت اسلحه

حکومت هند انگلیس برای جلوگیری از رفت‌وآمد کاروان‌های سلاح، پایگاه‌های کوچکی در نزدیکی مرز ایران دایر کردند. یکی از این پایگاه‌ها به نام پایگاه ملک سیاه‌کوه در یکصد مایلی سیستان در نقطه تلاقی مرز افغانستان، ایران و هند قرار داشت. در نتیجه، تجار اسلحه مجبور شدند از مسیرهای دیگری بین سیستان و ملک سیاه‌کوه خود را به افغانستان برسانند که چندان آسان نبود. تجار برای ورود اسلحه از سواحل مکران به‌ویژه چابهار، جاسک و بندرعباس استفاده می‌کردند (نورائی و رضائی، ۱۳۸۸: ۱۶۳). همین موضوع باعث افزایش نیروی نظامی انگلیس در این نواحی شد. آن‌ها به ایجاد پایگاه و ایجاد تلگرافخانه در این مناطق دست زدند. در میان بنادر خلیج فارس، جاسک برای انگلیس اهمیت زیادی داشت؛ بنابراین در پی بهانه‌ای بودند تا این بندر را تصرف کنند و به تدریج همه خاک بلوچستان را متصرف شوند؛ از این رو، واردات اسلحه را بهانه حضور خود در این نواحی قرار دادند.

بررسی گزارشات کنسولگری انگلستان در سیستان و قانات از سال ۱۹۰۹ تا ۱۹۱۸ میلادی نشانگر این است که همواره قاچاق اسلحه به دقت و حساسیت توسط آن‌ها رصد می‌شده است و بخشی از گزارش هفتگی و ماهانه آن‌ها را به خود اختصاص می‌دهد؛ برای مثال در ۱۷ ژوئیه ۱۹۰۹، گزارش می‌دهد که وزیر خارجه ایران از کارگزار وزارت خارجه مستقر در سیستان درخواست کرده است که درباره بهترین روش جلوگیری از قاچاق سلاح گزارشی تهیه کند (گزارش‌های محرمانه کنسولگری سیستان و قانات، ۱۳۹۴: ۱۱۴). عزم انگلیس برای جلوگیری از ورود اسلحه به سیستان و بلوچستان چنان جزم بود که حتی در زمان شورش مردم سیستان در هنگامه شیوع طاعون در سال ۱۹۰۶ میلادی، با تبعید رهبران این شورش توسط انگلیسی‌ها با احتمال واردات اسلحه برای شوراندن مردم مخالفت شد، زیرا به جو ضدانگلیسی دامن می‌زد (رئیس طوسی، ۱۳۸۵: ۳۰۵).

با توجه به شرایط منطقه، از جمله وقوع سه جنگ بزرگ افغان‌ها با انگلیس‌ها، خوانین هندی، بلوچ و سیستانی در صدد در اختیار داشتن اسلحه و تفنگ بودند. به طوری که تفنگ‌های دوبرستی و سه‌بستی «میندی» (Mindi) انگلیسی که در سرتاسر افغانستان، بلوچستان و سیستان دیده می‌شد، یادگاری از مقابله با انگلیسی‌ها بود؛ بنابراین انگلستان به شدت از داد و ستد و حمل سلاح در این ناحیه وحشت داشت و اقداماتی برای کنترل و جلوگیری از معامله آن انجام می‌داد. این اقدامات در طی جنگ جهانی اول، شدت بیشتری یافت (رئیس‌الذاکرین دهبانی، ۱۳۸۸: ۷۸). اسناد این دوره گواه این مطلب است که تلاش انگلیسی‌ها و کارگزاران دولت ایران در کنترل داد و ستد سلاح با توفیق کمی همراه بود. یکی از علل ناکامی آنان، نداشتن نیروی کافی، سلاح و مهمات بود (گزارش‌های محرمانه کنسولگری سیستان و قانات، ۱۳۹۴: ۲۷۸). به طوری که شوکت‌الملک حاکم وقت سیستان حتی مخارج لازم برای فرستادن قشون را نداشت (همان: ۲۸۱) و خیلی رغبت به رهگیری و مقابله با کاروان اسلحه افغان‌ها را نداشت (همان: ۲۹۸)؛ زیرا در مقابل آن‌ها طوایف و دستجات منسجم و قدرتمندی وجود داشتند که به راحتی در داخل و خارج کشور و این سو و آن سوی مرز حرکت می‌کردند و ردگیری و مقابله با آن‌ها دشوار بود.

۴- طوایف و افراد محلی فعال در تجارت اسلحه

از جمله طوایف معروف منطقه که در داد و ستد سلاح دست داشتند، طایفه کُهبَدانی بود. میرک کُهبَدانی و پسرش ملا خان محمد بلوچ از سوداگران معروف سلاح بودند (اوکانر، ۱۳۷۶: ۳۰۱). در گزارش کنسولگری چین آمده است که میرک کدخدای ده میرک از توابع چخان‌سور با ۱۲ مرد برای خرید اسلحه عازم خلیج (فارس) شدند (همان: ۵۰۲)؛ البته کدخدا میرک، غلام خان لوانی و مأمور خان خاروتی از دیگر تجار اسلحه بودند که در مقیاس کمتر و کاروان‌های کوچک‌تر دست به این اقدام می‌زدند (همان: ۵۲۳ و ۵۷۹).

از جمله افرادی که نامش بارها در اسناد بریتانیا آمده، خلیفه خیرمحمد است. وی شخصیتی مرموز و رازگونه داشت؛ به گونه‌ای که علاوه بر تجارت اسلحه در افغانستان و سیستان و بلوچستان در میان مردم دارای نفوذ کلام و معروفیت نیز بود و از پیروان و طرفداران زیادی برخوردار بود. شاید در اقدامات وی علاوه بر سوداگری، نوعی دشمنی با انگلستان، تهور، شجاعت، انگیزه مذهبی و حس خدمت به مردم نیز دیده می‌شد. در شرح حال وی گفته‌اند که خلیفه خیرمحمد، افغانی و از طایفه سدوزهی بود که در زمان حیات چاکرخان (برادر سردار حسین خان شیرانی) به فنوج آمد. با پشتیبانی وی قنات خیرآباد فنوج آباد شد و در همانجا ماندگار شد (ناصری‌نیا، ۱۳۸۸: ۲۰۴). در اسناد ستاد ارتش هندانگلیس درباره وی آمده است: «سال ۱۹۱۹ (۱۲۹۸ ه.ش) تلاش کرد که در مکران شورش عمومی برپا سازد. در حمله به جاسک شکست خورد، ولی موفق شد خط تلگراف را خراب کند و به چابهار یورش برد، اما پیروز نشد... آرزو دارد که از مقامات انگلیسی باج‌خواهی کند... این درخواست، پیوسته رد شده است. او قاچاقچی معروف مکران است.» (ستاد ارتش هندانگلیس، ج ۱، ۱۳۹۸: ۶۲).

امروزه نیز یاد و آوازه او در میان مردم این نواحی همچنان وجود دارد. انگلیسی‌ها تا زمان مرگ وی نسبت به اقدامات او به شدت حساس بودند و کارهای وی را مدام مورد رصد و مذاقه قرار می‌دادند (گزارش‌های محرمانه کنسولگری انگلستان در سیستان و قانات، ۱۳۹۴: ۳۰۹).

کاروان‌های سلاح خلیفه خیرمحمد، بزرگ و بسیار خطرناک بودند و سریع جابه‌جا می‌شدند. قافله‌هایی با ۵۰۰ تا ۸۰۰ شتر و همراه داشتن نفراتی از افغانان و بلوچ‌ها حاکی از قدرت وی است؛ چنانکه از حکومت سیستان و بریتانیا چندان کاری ساخته نبود. قافله‌های خلیفه خیرمحمد از سال ۱۹۰۹ میلادی به بعد بارها از بندر خلیج فارس (بندرعباس، جاسک و چابهار)، از طریق سیستان و بلوچستان راهی افغانستان شدند (همان: ۳۱۲). در اقدامات خلیفه خیرمحمد اسرار و پیچیدگی‌هایی در ارتباط با انگلستان دیده می‌شد. زمانی در چپاول و درگیری با پایگاه‌های بریتانیا در این مناطق دست داشت. به طوری که در مسیر راه خود هر جا که می‌توانست به خطوط و استراحتگاه انگلیسی‌ها حمله می‌کرد. چنانکه در ژوئن ۱۹۱۰ میلادی پایگاه آن‌ها را در ناحیه گردی غارت کرد (همان: ۳۱۹). کنسول بریتانیا در سیستان سعی کرد در دیدار با وی، خلیفه خیرمحمد را آرام کند و او را به همکاری با خود وا دارد، اما در این کار موفق نشد (همان). او با مقامات محلی افغان ارتباط داشت و با آن‌ها همکاری می‌کرد (همان: ۳۴۲). به نظر می‌رسد با توجه به ویژگی محصوربودن افغانستان، یکی از راه‌های رایج تأمین تسلیحات حاکمان افغان از طریق تجار بود و این وظیفه از عهده افرادی نظیر خلیفه خیرمحمد برمی‌آمد.

خلیفه خیرمحمد علاوه بر مشکلاتی که با انگلیسی‌ها داشت، با روس‌ها نیز ضدیتی خاص داشت؛ به طوری که در روزنامه نوبهار ۲۹ دسامبر ۱۹۱۱ میلادی نامه‌ای از سوی وی خطاب به ملا محمد مهدی مجتهد معروف سیستان منتشر شده است. در نامه مذکور اشاره دارد که شایسته است اهل تسنن و تشیع در جهت مبارزه با روس‌ها در مشهد با یکدیگر متحد شوند، اما ملا محمد مهدی در این کار وی را همراهی نکرد (همان: ۴۲۶).

بنابر گزارش ۲۵ ژوئن ۱۹۰۹، کنسول بریتانیا در سیستان، تماسی با خلیفه خیرمحمد داشته، اما معلوم نیست که وی، خواسته‌های کنسول را پذیرفته باشد (همان: ۳۷۸). کنسول در این باره می‌نویسد: «ملاقاتی با خلیفه خیرمحمد داشتم. درباره وی

جداگانه گزارش خواهم داد.» یا در مواردی با واسطه افغان‌ها از اقدامات وی در داخل افغانستان اطلاع دقیق داشتند. به طوری که آمده است: «خلیفه خیرمحمد که اخیراً از هرات برگشته است، گزارش گردآمدن ۲۰۰۰ تا ۳۰۰۰ افغان در حوالی هرات را داده و آماده‌سازیشان را برای عزیمت به ساحل مکران تأیید می‌کنم» (همان: ۳۷۹).

به نظر می‌رسد انگلیسی‌ها سعی خود را برای جذب و دوستی با وی انجام دادند و در پشت صحنه با او ارتباط داشتند؛ به طوری که در یکی از اسناد به این موضوع اشاره شده است:

«جواب نامه‌ام را از خلیفه خیرمحمد دریافت کرده‌ام؛ مسلماً او خیلی خرسند نیست، ولی گمان می‌کنم اکنون افسوس می‌خورد که چرا پیشنهاد قبلی ما را برای دوستی نپذیرفته است. در ملاقاتی که داشتم، به وی خاطر نشان کردم که صلاح است در این فصل قاچاق سلاح، او در منطقه مکران نباشد. تاکنون به صلاح دیدم عمل کرده است و امیدوارم همین روش را ادامه دهد» (همان: ۳۹۶).

با وجود تصمیم حشمت‌الملک، حاکم سیستان بر جلوگیری و اعزام نیروی حکومتی برای مقابله با این گونه کاروان‌ها و حتی کمین کردن، در عمل توفیق چندانی صورت نگرفت. به نظر می‌رسد علاوه بر کمبود نیرو و تسلیحات، نوعی واهمه و انفعال در کار آن‌ها وجود داشت (همان: ۳۲۸). این موضوع در یک سند به صراحت آمده است؛ آنچنان که در آن بیان شده تعداد سپاهیان ایرانی در ۱۶ ژوئیه، ۱۵۰ سوار بلوچ درورمال است که ۱۰۰ سوار سلاحشان تفنگ‌های پر از نوع قدیمی است و بقیه مجهز به تفنگ‌های سرپر و شمشیر هستند (همان: ۳۳۴). از تهران به شوکت‌الملک دستور می‌دهند که جلوی کاروان‌های حمل اسلحه را بگیرد؛ اما وی به مسئولان اطلاع می‌دهد که با نظامیان به درد نخور و سلاح‌های معیوب، برداشتن گام‌های مؤثر در این زمینه مقدور نیست. وی درخواست ارسال افسران شایسته، دو عراده توپ و تفنگ‌های سالم و نو می‌کند (همان: ۴۰۴).

در مه ۱۹۱۱، فعل و انفعال خلیفه خیرمحمد یک بار دیگر آغاز می‌شود و کاروانی با ۲۰۰ نفر افغان مسلح به تفنگ‌های خزانه‌دار، با ۱۵۰ شتر بار سلاح به یک منزلی در بزمان می‌رسند (همان: ۴۸۳)؛ اما در گزارش ۱۴ اکتبر ۱۹۱۱ کنسولگری ناگهان شایعه‌ای پخش شد که خلیفه خیرمحمد در نزاعی در سرحد بلوچستان کشته شده است (همان: ۵۶۶). بعداً معلوم شد خبر مرگ خلیفه خیرمحمد کذب بوده است؛ زیرا یکبار دیگر در نزدیکی بمپور در حال انتقال اسلحه دیده می‌شود (همان: ۳۷). مدتی بعد نیز خلیفه خیرمحمد در بلوچستان، قلعه فتح افغانستان و هرات دیده می‌شود. حتی حاکم هرات دو اسب به وی پیشکش می‌دهد.

در فوریه ۱۹۱۲، نام کسی در ارتباط با قاچاق سلاح به میان می‌آید که تا آن‌هنگام نامی از وی برده نشده است؛ وی سردار خداداد خان نارویی از سرداران بنام طوایف بلوچ بود که با حشمت‌الملک علم حاکم سیستان رابطه سببی و خویشاوندی داشت. او به همراه شصت نفر شتر حامل صد تفنگ راهی مکران بود (گزارش‌های محرمانه کنسولگری انگلستان در سیستان و قانات، ۱۳۹۵: ۳۷). اوکانر (O'Connor) کنسول وقت بریتانیا در سیستان گزارش می‌کند، کاروان او راهی کابل شده است (همان: ۴۲). در اوت ۱۹۱۳ گروهی بلوچ و افغان از افغانستان برای خرید تفنگ به سیستان آمدند و ۵۰ قبضه سلاح خریدند. معلوم است که هنوز در آن طرف مرز ابزار جنگی مشتریان پروپاقرصی دارند (همان: ۲۳۰).

در دسامبر همان سال، کدخدا میرک کهبدانی با ۶۰ نفر از قلعه فتح افغانستان برای خرید سلاح از سرداران سعیدخان و بهرام‌خان نارویی از حاکمان محلی سرحد عازم بمپور شدند و به همراه ۱۶۰ تفنگ و ۱۶۵۰۰ فشنگ به افغانستان بازگشتند (همان: ۳۱۲). علم‌خان نیز که از افراد قبیله براهویی بود، به همراه ۷ نفر برای خرید تفنگ عازم شدند (همان: ۲۸۷). این اقدامات در سال‌های بعد نیز ادامه یافت (همان: ۴۴۳). در موردی دیگر افغانی به نام غلام‌خان از سعیدخان نارویی بمپوری تفنگ خریداری می‌کند (همان: ۳۱۶). معلوم می‌شود سرداران نارویی حاکم بمپور بلوچستان در تجارت و معامله‌گری اسلحه با

ساکنان سایر مناطق، نظیر سیستان و افغانستان حضور چشمگیری داشتند و از این رهگذر درآمد سرشاری نصیب‌شان می‌شد. از این پس شاهد گروه کوچکی هستیم که برای خرید سلاح به سواحل خلیج فارس می‌رفتند و دیگر خبری از گروه‌های بزرگ نیست. گروه‌ها به‌ندرت به بیست نفر می‌رسیدند (همان: ۳۳۹). بدین ترتیب بمپور به مرکز معاملات اسلحه تبدیل شده بود؛ زیرا اکثریت نظیر ملا پارادین گرگیچ به همراه برخی افراد قبیله‌اش و طایفه پسنده‌خان نیز برای خرید اسلحه به بمپور رفته بودند (همان: ۳۳۹).

۵- نتیجه‌گیری

در زمینه دلایل داخلی افزایش داد و ستد اسلحه در دوره زمانی ۱۲۸۵ تا ۱۳۰۵ ه.ش، می‌توان به این نکته اشاره کرد که با رویداد مشروطه و حوادث پس از آن، کاربرد سلاح در بخش زیادی از مناطق مختلف ایران گسترش یافت؛ با این حال این امر در مناطق شرقی از حدت بیشتر برخوردار بود و ماهیت متفاوت‌تری داشت. بدین صورت که در مناطق دیگر، وجود عشایر کوچ‌رو و ناتوانی دولت در برقراری امنیت از عوامل اصلی گسترش استفاده از سلاح بود؛ اما در مناطق شرقی کشور از جمله سیستان و بلوچستان، خراسان و کرمان، با وجود فقدان عشایر کوچ‌رو، کاربرد اسلحه رونق فراوان داشت. در واقع داشتن سلاح گرم یک نیاز ضروری در نظام سنتی حاکم بر سیستان و بلوچستان بود که شرایط داخلی و خارجی کشور نیز بر ضرورت آن می‌افزود؛ اما وقوع انقلاب مشروطیت، جنگ جهانی اول و شرایط حاکم بر منطقه، اشتیاق برای به‌دست‌آوردن سلاح را تشدید کرد.

در زمینه دلایل خارجی، افزایش داد و ستد اسلحه در این دوره نیز می‌توان به این مسئله اشاره کرد که دوره صلح مسلح از ۱۸۷۱ میلادی به بعد منجر به تشدید رقابت‌های دولت‌های اروپایی و صف‌بندی میان آن‌ها شد که به بروز نخستین جنگ جهانی انجامید. در این میان آلمان، علاوه بر توسعه صنعتی در پی توسعه ارضی و مستعمراتی در شرق نیز بود که به مسئله «پیش به سوی شرق» مشهور شد. آلمانی‌ها با تحت‌نظرگرفتن ایران و از طریق فعالیت شرکت‌های تجاری در بنادر جنوب و شمال ایران در پی نفوذ بودند و برای نفوذ در جنوب ایران و در میان بلوچ‌ها، اهمیت زیادی قائل بودند. اقدامی که با واکنش روسیه و انگلستان همراه بود.

یکی از دلایل اصلی رونق داد و ستد سلاح در شرق ایران، رقابت دولت‌های استعماری به‌ویژه انگلستان و روسیه و حتی آلمان بود که هرکدام به دلیل اهداف خاص خود و حفاظت از منافع خود یا در مناطق شرقی کشور حضور فعالی داشتند یا سعی می‌کردند با تسلیح نیروهای محلی وفادار به خود مانع اجرای خواست‌ها و برنامه‌های دولت رقیب بشوند. از طرف دیگر ضعف دولت مرکزی در اعمال اقتدار در نواحی شرقی کشور و کنترل امنیت منطقه باعث شده بود که قبایل و طوایف ساکن در این مناطق برای دفاع از خود به دنبال تهیه سلاح باشند.

۶- منابع

- آدمیت، فریدون. (۱۳۵۴). **امیرکبیر و ایران**، چاپ چهارم، تهران: نشر خوارزمی.
- آدینه‌وند، مسعود. (۱۳۹۵). **تسلیح عشایر بلوچستان به وسیله قوای آلمان و انگلیس در جنگ جهانی اول**، براساس اسناد **ملی ایران**. چکیده مقالات همایش نقش مردم بلوچستان در استکبار ستیزی و دفاع مقدس؛ یکصدمین سالگرد مبارزات مردم بلوچستان در برابر استعمار انگلستان، زاهدان: دانشگاه سیستان و بلوچستان.
- ابراهیمی، مریم. (۱۳۹۵). **سیاست‌های دولت‌های اروپایی در بلوچستان (۹۰۷-۱۳۴۳ ه.ق)**، چاپ اول، تهران: سازمان انتشارات جهاد دانشگاهی.
- اوکانر، ویلیام فردریک تراورز. (۱۳۷۶). **از مشروطه تا جنگ جهانی اول**، خاطرات فردریک اوکانر کنسول انگلیس در **فارس**، ترجمه حسن زنگنه، تهران: نشر شیرازه.
- بارل، آر. ام. (۱۳۹۶). **یادداشت‌های سیاسی ایران ۱۲۶۰-۱۳۴۴**، جلد دوم، ترجمه محمد صفار و حسن رضایی، تهران: مرکز انتشارات اسناد انقلاب اسلامی.
- باست، اولیور. (۱۳۷۷). **آلمانی‌ها در ایران (نگاهی به تحولات ایران در جنگ جهانی اول براساس منابع دیپلماتیک فرانسه)**، ترجمه حسین بنی احمد، چاپ اول، تهران: نشر شیرازه.
- بشیری، احمد. (۱۳۶۷). **کتاب نارنجی**، گزارش‌های وزارت خارجه روسیه تزاری درباره انقلاب مشروطه ایران، جلد دوم، تهران: نشر نور.
- پیری، محمد؛ عسگرانی، محمدرضا. (۱۳۹۱). **تأثیر شبه‌قاره هند بر رقابت‌های روس و انگلیس در فلات شرقی ایران**، مجله پژوهش‌های تاریخی، ۴(۳): ۵۷-۷۰.
- خیراندیش، عبدالرسول. (۱۳۸۳) **تاریخ جهان**، چاپ اول، تهران: شرکت چاپ و نشر کتاب‌های درسی ایران.
- دایر، رجب‌نالد. (۱۳۷۸). **مهاجمان سرحد؛ رویارویی نظامی انگلستان با سرداران بلوچ ایرانی**، ترجمه حمید احمدی، تهران: نشر نی.
- دیکسون، دبلیو. ای. ار. (۱۳۹۱). **شرق ایران**، گوشه‌ای از جنگ جهانی اول، ترجمه محمود رفیعی، چاپ اول، تهران: نشر هیرمند.
- رئیس طوسی، رضا. (۱۳۸۵). **سرزمین سوخته: دیپلماسی بریتانیا در سیستان**، تهران: انتشارات گام نو.
- رئیس‌الذکرین دهبانی، غلامعلی. (۱۳۸۸). **زادسروان سیستان: شرح منشور احوال طوایف سیستان**، جلد اول، چاپ دوم، مشهد: نشر فرهنگ سیستان.
- سایکس، سر. پرسبی. (۱۳۶۳). **ده هزار میل در ایران؛ سفرنامه سایکس**، ترجمه حسن سعادت نوری، تهران: نشر لوحه.
- ستاد ارتش هندانگلیس. (۱۳۹۸). **فرهنگ رجال**، قبایل و افراد در خراسان، سیستان و قانات تا سال ۱۹۲۳ میلادی (۱۳۰۲ خورشیدی). جلد اول، ترجمه محمود رفیعی، چاپ اول، بیرجند: نشر چهار درخت.
- کاکس، سر. پرسبی. (۱۳۷۷). **گزارش‌های سالانه سر پرسبی کاکس سر کنسول انگلیس در بوشهر (۱۹۱۱-۱۹۰۵ م / ۱۳۲۹-۱۳۲۳ ه. ق)**، ترجمه حسن زنگنه، به کوشش عبدالکریم مشایخی، چاپ اول، بوشهر: انتشارات پروین.
- گزارش‌های محرمانه کنسولگری انگلستان در سیستان و قانات: سال‌های ۱۹۰۹ تا ۱۹۱۱ میلادی، ۱۲۸۸ تا ۱۲۹۰ خورشیدی. (۱۳۹۴). ترجمه محمود رفیعی، تهران: نشر هیرمند.

گزارش‌های محرمانه کنسولگری انگلستان در سیستان و قانات: سال‌های ۱۹۱۲ تا ۱۹۱۴ میلادی، ۱۲۹۰ تا ۱۲۹۲ خورشیدی. (۱۳۹۵). ترجمه محمود رفیعی، تهران: نشر هیرمند.

محبوب فریمانی، الهه. (۱۳۸۲). اسناد حضور دولت‌های بیگانه در شرق ایران، چاپ اول، مشهد: سازمان کتابخانه‌ها، موزه‌ها و مرکز اسناد آستان قدس رضوی.

محمود، محمود. (۱۳۷۸). تاریخ روابط سیاسی ایران و انگلیس در قرن نوزدهم میلادی، جلد ۱، ۲، ۳، تهران: نشر اقبال.
 مصور رحمانی، غلامرضا. (۱۳۶۶). کهنه‌سرباز؛ خاطرات سیاسی و نظامی، چاپ سوم، تهران: مؤسسه خدمات فرهنگی رسا.
 نادریان‌فر، علی؛ ابطحی، سید علیرضا؛ ترابی فارسانی، سهیلا. (۱۳۹۸). بررسی علل و ماهیت شورش‌ها و طغیان‌های خوانین بلوچ در دوره رضا شاه، پژوهشنامه تاریخ‌های محلی ایران، ۷(۲): ۲۳۱-۲۵۴.

ناصری‌نیا، محمدرضا. (۱۳۸۸). شناخت تاریخی بلوچستان (۱) دوره قاجار و قبل از آن، چاپ اول، تهران: انتشارات عقیل.
 نورائی، مرتضی؛ رضائی، زهرا. (۱۳۸۸). تجارت و قاچاق اسلحه در خلیج فارس بین سال‌های ۱۳۱۴-۱۳۴۳. ق. ۱۸۹۶ - ۱۹۲۵ م، خرمشهر: دانشگاه آزاد واحد بین‌المللی خرمشهر.

